

Я. В. Ромусік,

*к. е. н., ст. н. с. відділу економічного зростання та структурних змін в економіці,
ДУ „Інститут економіки та прогнозування НАН України”, м. Київ*

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ: SWOT – АНАЛІЗ

I. Romusik,

*Ph.D., senior research officer, department of economic growth and structural changes in the economy,
Institute for economics and forecasting of National Academy of Sciences of Ukraine*

PARTICULARITIES FOR DEVELOPMENT OF SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES IN UKRAINE: SWOT – ANALYSIS

У статті наведено SWOT - аналіз малого і середнього бізнесу країни, зокрема, його сильних і слабких сторін, а також можливостей і загроз розвитку. Значний акцент зроблено на виконання положень та плану імплементації Угоди про Асоціацію України та ЄС в світлі євроінтеграційних тенденцій. Визначено комплекс ініціатив, у тому числі законодавчих, для сприяння розвитку малих і середніх підприємств країни.

The article presents a SWOT - analysis for small and medium-sized businesses of Ukraine, particularly as its strengths and weaknesses, as the opportunities and threats to development. Significant emphasis is on the performance of conditions and plan for the implementation of the Association Agreement for Ukraine and the EU in the light of eurointegration trends. The complex initiatives, including legislation, to promote development for small and medium enterprises is determined.

Ключові слова: *малий та середній бізнес, SWOT – аналіз, регуляторне середовище, бізнес-середовище, Європейська хартія малого підприємництва, Угода про Асоціацію України та ЄС, розвиток, конкурентоспроможність, мікрокредитування, децентралізація, дерегуляція, інфраструктура підтримки.*

Keywords: *small and medium-sized business, SWOT – analysis, regulatory environment, business environment, European Charter for small enterprises, Association Agreement for Ukraine and the EU, development, competitiveness, micro-crediting, decentralization, deregulation, infrastructure for support.*

Постановка проблеми. Набуття чинності Угоди про Асоціацію України та ЄС з 1 січня 2016 року, дає можливість вітчизняному МСБ вийти на ринок Європейського Співтовариства. Разом з тим, існує ряд викликів і загроз, як і певних можливостей для МСП в світлі євроінтеграційних тенденцій. Отже, наразі, є актуальним питання усунення існуючих слабких сторін і впровадження регуляторних норм і принципів ведення бізнесу, що дозволить вітчизняному малому і середньому підприємству конкурувати з європейськими товарами та послугами на належному рівні.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Питання розвитку та стимулювання малого і середнього бізнесу вивчали відомі закордонні та вітчизняні вчені: Е. Вайнінг, Д. Веймер, Д. Кейнс, Ф. Кене, Д. Рікардо, П. Самуельсон, А. Сміт, Ю. Авксентьев, М.С. Бех, З. Варналій, В. Мартиненко, Г. Одінцова, Є. Панченко, О. Пасхавер, І. Райнін, Ю. Чернецький та ін., але актуальними залишаються питання впровадження регуляторних процедур згідно Плану імплементації Угоди про Асоціацію, прогнозування можливостей і загроз для ведення підприємницької діяльності на внутрішньому ринку та ринку ЄС у світлі євроінтеграційних тенденцій, отже, висвітленню цих проблем присвячена дана стаття.

Цілі статті. Ціллю статті є визначення сильних і слабких сторін, а також можливостей і загроз розвитку МСБ країни (SWOT – аналіз) у зв'язку з набуттям чинності Угоди про Асоціацію України та ЄС, а також надання відповідних рекомендацій та пропозицій щодо покращення регуляторного та бізнес-середовища, а також

конкурентоспроможності малого і середнього підприємництва відповідно до Плану імплементації Угоди про Асоціацію. Даний аналіз виконувався автором в рамках наукової тематики «Національні та глобальні детермінанти економічного зростання» НАН України.

Викладення основного матеріалу. Підписання Угоди про Асоціацію України та ЄС та євроінтеграційні тенденції країни підвищують актуальність як найшвидшого втілення кращих регуляторних практик і умов ведення бізнесу, в тому числі для успішного функціонування мікро-, малого та середнього підприємництва. Створення потужного середнього класу, де розташовано більшість робочих місць і створюється переважна частка доданої вартості нефінансового сектору країни на кшталт європейської структури економіки, є запорукою соціальної стабільності.

Європейська Комісія впроваджує в країнах – учасниках “Європа–2020” такі ініціативи для розвитку МСП: “союз інновацій”, що забезпечує комерціалізацію інновацій; “цифрова Європа”, що має прискорити впровадження переваг єдиного цифрового ринку; “ресурсоефективна Європа”, що забезпечує впровадження ресурсозберігаючого виробництва; “промислова політика в епоху глобалізації”, що спрямовано на поліпшення бізнес-середовища та створення конкурентної виробничої бази [1]. **SWOT – аналіз малого та середнього бізнесу України**, що наводиться нижче, дає можливість дослідити його сильні та слабкі сторони, а також сформулювати загрози і можливості для його розвитку, визначити відповідність вище наведеним ініціативам з розвитку МСП ЄС. Блок «Можливості» є одночасно рекомендаціями стосовно тих напрямків, які потрібно вдосконалювати та розвивати для усунення слабких сторін МСБ країни.

SWOT – аналіз МСБ України:

СИЛЬНІ СТОРОНИ:

- Наявність затвердженої Стратегії розвитку системи технічного регулювання до 2020 року;
- Наявність Плану з дерегуляції (131 першочерговий захід);
- Наявність деталізованого Плану імплементації Угоди про Асоціацію з ЄС з прив’язкою до строків;
- Програма ЄС з підтримки МСБ в Україні дала можливість скористатися технічною допомогою EU SURE щодо відкриття 15-ти регіональних консультативних центрів підтримки МСБ;
- Зменшення значної кількості регуляторних процедур (прийнято Закон України №1580 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення умов ведення бізнесу, запровадження електронних закупівель, посилення захисту прав інвесторів та ін.;
- Зменшення значної кількості ліцензій та дозволів (прийнято Закон України №222-VIII “Про ліцензування видів господарської діяльності”);
- В рейтингу легкості ведення бізнесу Doing business 2015 позиція України поліпшилася і Україна перемістилася зі 112-го місця на 96-е місце;
- Встановлено мораторій щодо здійснення перевірок суб’єктів господарювання;
- Зменшено кількість податків та зборів з 22 до 9;
- Спрощено процедуру отримання відомостей з Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців від Мінюсту в режимі онлайн;
- Прискорення процедури експорту товарів завдяки набуття чинності Порядку надання та анулювання статусу уповноваженого (схваленого експортера);
- Наявність ключових показників та орієнтирів, що задекларовані у Стратегії Україна Ї 2020;
- Підписано Угоду між Україною та ЄС щодо участі у рамковій програмі ЄС з наукових досліджень та інновацій «Горизонт 2020».

СЛАБКІ СТОРОНИ:

- Ускладнений доступ МСП до фінансових ресурсів;
- Відсутність якісної системи інформаційної підтримки для МСБ;
- Повільне впровадження системи електронного врядування задля зменшення корупційної складової;
- Повільне впровадження електронної системи державних закупівель (електронні торги);
- Складне адміністрування податків;
- Розбіжність вітчизняної системи технічних стандартів відносно європейської;
- Необхідність залучення додаткових фінансових коштів (в умовах обмеженості фінансових ресурсів) на сертифікацію устаткування для виходу на європейський ринок;
- Повільна імплементація процедур з дерегуляції бізнесу;
- Низький рівень культури підприємництва;
- Розбіжності вітчизняних принципів ведення бізнесу від тих, що задекларовані у Європейській хартії малого бізнесу;
- Наявність горизонтальних та секторальних застережень на рівні окремих країн-членів ЄС по відношенню до України відносно заснування підприємницької діяльності та торгівлі послугами (Додатки XVI-A та XVI-C Угоди про Асоціацію України та ЄС);
- Наявність непрямих обмежень на кшталт невідповідності освітніх документів для заснування певних видів підприємницької діяльності на ринку ЄС;

- Низький платоспроможний попит населення;
- Розрив технологічних ланцюгів та неспроможність ефективного заміщення сировинних ресурсів внаслідок перебування частини території в статусі анексії та окупації;
- Наявність квот на поставки певних категорій продукції вітчизняного виробництва на ринок ЄС;
- За продуктивністю праці вітчизняні середні підприємства в 3 рази поступаються аналогічним підприємствам ЄС-27, малі та мікропідприємства – в 4 та 5 раз, відповідно;
- Незначний відсоток продукції з рівнями технологічності від середнього до високого у випуску та експорті вітчизняних МСП;
- Наявність у певних сегментах ринку (ТЕК, ЖКХ) компаній зі значною концентрацією, що впливає на економічну конкуренцію на ринку;
- Організаційно слабкі бізнес-об'єднання;
- Незавершений процес державної підтримки розвитку підприємництва, зокрема щодо розподілу функцій між різними гілками влади;
- Структурна слабкість економіки країни, як то вищі за європейські витрати на енергоносії в структурі випуску, що відображається на цінній конкурентоспроможності.

МОЖЛИВОСТІ:

- Поступове усунення горизонтальних та секторальних обмежень (Угода про Асоціацію України та ЄС);
- Прискорення впровадження електронної системи державних закупівель (електронні торги) та електронного врядування;
- Прискорення імплементації процедур з дерегуляції бізнесу;
- Переговори щодо усунення квот на поставки продукції вітчизняного виробництва на ринок ЄС, передусім в агробізнесі та харчовій промисловості;
- Впровадження принципів Європейської хартії малого бізнесу;
- Створення національних: інвестиційного фонду, фонду кредитних гарантій та фонду ризикових, венчурних капіталовкладень для МСП на кшталт європейських фондів;
- Врегулювання сплати Україною фінансових внесків на пільгових умовах та як найшвидше приєднання до програми ЄС «COSME» з конкурентоспроможності МСБ;
- Спрощення системи адміністрування податків та зниження податкового навантаження на МСБ, передусім високотехнологічний;
- Передбачити можливість пільгового кредитування та податкових канікул, інформаційну підтримку та допомогу у позиціонуванні на ринку бізнесу, що переноситься із зони АТО і бажає прозоро працювати і сплачувати податки;
- Запровадити на певний період часу пільгове оподаткування доходів start-up'ів, що реалізують високотехнологічну продукцію;
- Передбачити винагороду фінансовим установам, що фінансують мережеві інноваційні проекти відповідно до розгалуженості мережі;
- Проведення тренінгів і надання консультативних послуг для вітчизняних бізнес-структур, в тому числі в рамках регіональних консультаційних центрів підтримки МСБ EU SURE;
- Підняття в рейтингу Doing business згідно задекларованим цілям в Стратегії розвитку країни «Україна 2020» (ТОП-30 країн);
- Підняття в рейтингу економічної свободи, ІМФ;
- Створення міжнародного комерційного арбітражу;
- Розроблення критеріїв оцінки горизонтальних концентрацій (АМКУ) відповідно до Угоди про Асоціацію з ЄС для забезпечення конкуренції на ринку;
- Посилення інституційної підтримки МСП через підвищення професійного рівня бізнес-об'єднань;
- Стабілізація в банківській сфері з відновленням депозитів підприємств;
- Прискорення строків імплементації (План імплементації Угоди про Асоціацію) правил конкуренції, викладених у ст. 81, 82 Договору про функціонування ЄС, Регламенту ЄС про злиття, Договору про функціонування ЄС до категорій вертикальних угод та узгоджених практик задля поліпшення умов конкуренції на ринку та гармонізацією з законодавством ЄС, можливістю вирішення відповідних спорів;
- Задля створення належних умов обміну досвідом та коректності відповідних порівнянь, узгодити визначення МСБ, що застосовується в українському законодавстві з Eurostat;
- залучення допомоги ЄС з метою створення Єдиної інформаційної системи та веб-сайту «Європейська мережа підприємств – Україна» відповідно до ст. 379 Гл.10 «Політика у сфері промисловості та підприємництва» Положення Угоди про Асоціацію;
- Проведення презентацій і форумів щодо інвестиційного потенціалу регіонів України в країнах-сусідах і структурах ЄС з метою поглиблення транскордонного співробітництва;
- Прийняття Проекту Закону про внесення змін до Закону України «Про транскордонне співробітництво (щодо покращення механізмів транскордонного співробітництва)» № 2480а від 06.08. 2015 р. та приєднання до відповідних актів ЄС і Ради Європи;

- Застосування європейської методології Small Business Test при впровадженні регуляторних процедур у малому, середньому та мікро- бізнесі для зменшення негативного впливу на МСП та виключення прийняття необґрунтованих рішень;
- Залучення допомоги ЄБРР для мікрокредитування малого бізнесу за доцільними кредитними ставками;
- Впровадження ресурсозберігаючих технологій задля поліпшення структури випуску, підвищення конкурентоспроможності продукції.

ЗАГРОЗИ:

- Посилення нестабільності в разі загострення бойових дій на сході країни;
- Виникнення криз на зовнішніх ринках: фінансових, сировинних і т. ін. та послаблення чинників зросту в господарстві зони євро (*зовнішні загрози*);
- Збереження низького платоспроможного попиту населення;
- Втрата фінансових ресурсів вітчизняними бізнес-структурами через невідповідність строків виходу на ринки ЄС згідно Угоди про Асоціацію України та ЄС (з 1 січня 2016 р.) і наявною готовністю (імплементация відповідних документів і директив в сфері телекомунікацій, електронної торгівлі, електроенергетики, туризму, транспорту передбачено на 2016-17рр., зокрема Директива ЄС про Е-торгівлю, Директиви 2009/72/ЄС щодо загальних правил функціонування внутрішнього ринку електроенергії, технічні регламенти про туристичні подорожі та ін.) та можливостями (фінансові ресурси чи доступ до них, сертифіковане устаткування згідно вимог ЄС, впроваджені технічні стандарти, санітарні та фітосанітарні норми);
- Відсутність у вітчизняних бізнес-структур певних навичок та обізнаності для позиціонування продукції чи послуг на ринку ЄС;
- Незавершеність або неефективність реформування судової, правоохоронної та ін. систем, що гарантують захист прав власності;
- Низький рівень зовнішніх інвестицій в країну, спричинений внутрішніми дестабілізуючими факторами;
- Національна рада реформ оцінює виконання Плану дій з дерегуляції та спрощення регуляторної бази на 30% за I півріччя 2015 р.;
- Збереження високих кредитних ставок для МСБ та відсутність налагодженої системи кредитних гарантій, що автоматично зменшить конкурентоспроможність вітчизняних МСП відносно європейських, де ці питання врегульовано.

Перебування частини території в статусі анексії та окупації і, як наслідок, розрив технологічних ланцюгів, неспроможність ефективного заміщення сировинних ресурсів для виробництва конкурентоспроможної продукції, пошуку нових ринків збуту (заміщення російському напрямку) та диверсифікації експортних напрямків, робить важливим і актуальним передбачити серед функцій регіональних консульських центрів (Програма ЄС з підтримки малого та середнього бізнесу в Україні "EU SURE") послуги кваліфікованої логістики та маркетингу, що дозволить вибудувати технологічні ланцюги за конкурентоспроможною ціною та позиціонувати продукцію на нових експортних ринках [2]. Серед функцій Regional SME Support Centers в плані допомоги бізнесу, що переноситься із зони АТО, має бути: інформаційна підтримка щодо можливості пільгового кредитування та податкових канікул; інформаційна база щодо вільної робочої сили за професіями; інформаційна база щодо можливості використання промислових майданчиків; створення бази пропозицій компаній і інвесторів, що можуть бути залучені до кооперації за даним напрямком; створення бази пропозицій з покупки та лізингу вільного устаткування; допомога у проведенні PR- компаній та позиціонуванні на ринку.

Найбільш актуальними проблемами для МСБ на стадії розвитку є: високі відсотки за банківськими кредитами, нестача обігових коштів та складність доступу до фінансів, високі податкові ставки, відсутність чіткої програми підтримки, недостатня поінформованість щодо існуючих програм розвитку та грантів, брак знань для розвитку бізнесу, нестача кваліфікованих робочих кадрів. Існуючі проблеми вказують на те, що державну програму розвитку МСБ доречно побудувати за такими блоками, як вони існують в програмі конкурентоспроможності МСБ ЄС до 2020 року (Competitiveness of Enterprises and SMEs): створення сприятливого бізнес-середовища та сприяння розвитку підприємництва, покращення доступу до нових ринків та інтернаціоналізація бізнесу, полегшення доступу до фінансування (створення інвестиційного фонду для МСП, фонду кредитних гарантій та фонду ризикових, венчурних капіталовкладень на кшталт європейських фондів, що становлять бюджет програми конкурентоспроможності МСБ ЄС (COSME); підтримка інноваційності та конкурентоспроможності, розвиток та підтримка інформаційних мереж для малих та середніх підприємств [3].

Набуття чинності Угоди про Асоціацію з ЄС з 1 січня 2016 р. дозволить вітчизняному МСБ вийти на ринок ЄС, тому актуальним у даному напрямку є усунення горизонтальних та секторальних застережень на рівні окремих країн-членів ЄС по відношенню до України відносно заснування підприємницької діяльності та торгівлі. Іншим важливим моментом для виходу на ринки ЄС є підвищення рівня якості та безпеки української продукції за допомогою затвердженій Кабінетом Міністрів України Стратегії розвитку системи технічного регулювання на період до 2020 року для приведення української системи у гармонізацію з європейською, сертифікація вітчизняного устаткування згідно європейським вимогам. Також необхідним є втілення принципів Європейської хартії малого бізнесу [4]. Після набуття чинності Угоди про Асоціацію з ЄС з 1 січня 2016 р. збільшиться приплив

імпорту на ринок України, що загострить конкуренцію на внутрішньому ринку, як за ціною, так і за якістю товарів та послуг, тому як найшвидша гармонізація стандартів і втілення відповідних методів роботи є дуже доречною.

Для успішної діяльності МСБ країни доцільно створювати і розвивати розгалужену систему бізнес-інкубаторів, як об'єктів інфраструктури підтримки МСП. Досягнення ефективних результатів від діяльності бізнес-інкубаторів на території України може забезпечити програма Міжнародного банку реконструкції та розвитку, яка може здійснюватися під егідою Української асоціації бізнес-інкубаторів та інноваційних центрів. Іншим важливим напрямком розвитку МСБ є транскордонне співробітництво. Європейська Комісія розробила програми сусідства з Вишеградською четвіркою та Україною, як країною Східного партнерства, у трьох з яких Україна брала участь: "Польща – Білорусь – Україна"; "Угорщина – Словаччина – Україна"; транснаціональна програма CADSES (програма ініціатив ЄС, відповідно до якої ЄС сприяє розвитку транскордонного співробітництва в Центральній-Адріатично-Дунай-Південно-Східному просторі) [5]. У межах цих програм реалізувалися і проекти підтримки МСП у регіонах. Подібний набутий досвід транскордонного співробітництва треба поширювати.

Висновки та перспектива подальших досліджень. За умови стабілізації економічної і політичної ситуації в країні, що намітилася, в тому числі завдяки успішній реструктуризації боргів, наявності програм підтримки МСБ, що започатковані разом з міжнародними організаціями, можливе зростання в секторі МСП у наступному 2016 році, з більшою вірогідністю у другій його половині. Такий прогноз підкріплюється думкою незалежних експертів, бізнес - об'єднань, національних і міжнародних аналітичних центрів, переважна більшість яких схиляється до негативного прогнозу для МСБ країни за підсумками 2015 року, але має позитивний прогноз на середньострокову перспективу [6]. Зростання має відбутися за умови реалізації пунктів блоку «МОЖЛИВОСТІ», що наведений вище у SWOT – аналізі МСБ країни. Важливим моментом, за умови обмежених фінансових можливостей, є як найшвидше підключення до європейської програми 'COSME' на пільгових для країни умовах. Іншим важливим напрямком є вибудувати ефективну схему підтримки підприємництва. Наявність якісної, ефективної інфраструктури підтримки підприємництва з розподілом за регіональним принципом і втіленням системи електронного врядування є вкрай важливим у найближчій перспективі. Перспективою подальших досліджень є моніторинг кращих європейських практик щодо бізнес-середовища та конкурентних умов на ринку, а також ініціативи з підвищення конкурентоспроможності вітчизняного малого та середнього підприємництва та зростання його експортного потенціалу задля успішного позиціонування на ринку ЄС.

Література.

1. EU measures for small and medium-sized enterprises (SMEs) / Russell-Cooke LLP official site. Режим доступу: [http://www.russell-cooke.co.uk/clientUpload/document/file/EU %20measures% 20for %20SMEs%20-%20June%202011.pdf](http://www.russell-cooke.co.uk/clientUpload/document/file/EU%20measures%20for%20SMEs%20-%20June%202011.pdf).
2. Новини співпраці з ЄС / Бюлетень представництва Європейського Союзу в Україні. Режим доступу: <http://euukrainecoop.com/2015/05/09/eusure>.
3. COSME programme / European Commission. Режим доступу: http://ec.europa.eu/growth/smes/index_en.htm.
4. European charter for small enterprises / European Commission. Режим доступу: http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/files/charter/docs/charter_en.pdf.
5. Visegrad 4 Eastern Partnership Program / Офіційний сайт Фонду Вишеградської групи країн. Режим доступу: <http://visegradfund.org/v4eap>.
6. Розвиток малого і середнього підприємництва в Україні: проблеми, потреби, перспективи / Національна платформа малого та середнього бізнесу. Режим доступу: <http://msb.enarod.org/wp-content/uploads/2015/02/Завантажити-результати-дослідження-Розвиток-МСП-в-Україні.pdf>.

References.

1. The official site of Russell-Cooke LLP (2015) "EU measures for small and medium-sized enterprises (SMEs)", available at: [http://www.russell-cooke.co.uk/clientUpload/document/file/EU %20measures% 20for %20SMEs%20-%20June%202011.pdf](http://www.russell-cooke.co.uk/clientUpload/document/file/EU%20measures%20for%20SMEs%20-%20June%202011.pdf) (Accessed 10 September 2015).
2. Biuletyn' predstavnytstva Yevropejs'koho Soiuzu v Ukraini, "Novyny spivpratsi z YeS", available at: <http://euukrainecoop.com/2015/05/09/eusure> (Accessed 10 September 2015).
3. The official site of European Commission (2015), COSME programme, available at: http://ec.europa.eu/growth/smes/index_en.htm (Accessed 19 September 2015).
4. The official site of European Commission (2015), "European charter for small enterprises", available at: http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/files/charter/docs/charter_en.pdf (Accessed 19 September 2015).
5. The official site International Visegrad Fund (2015), "Visegrad 4 Eastern Partnership Program", available at: <http://visegradfund.org/v4eap> (Accessed 10 September 2015).
6. The official site Natsional'na platforma maloho ta seredn'oho biznesu (2015), "Rozvytok maloho i seredn'oho pidpriemnytstva v Ukraini: problemy, potreby, perspektyvy", available at: <http://msb.enarod.org/wp-content/uploads/2015/02/Zavantazhyty-rezul'taty-doslidzhennia-Rozvytok-MSP-v-Ukraini.pdf>. (Accessed 19 September 2015).

Стаття надійшла до редакції 19.09.2015р.